

ЕКСПРЕСИВНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ЗАСОБИ ДІАЛОГІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ ПРОЗИ

У статті розглядається питання діалогічності як ознаки англомовної наукової прози, що проявляється в орієнтованості на читача, визначаються і розмежовуються поняття монологу і діалогу, діалогічності та діалогізації. Діалогічність наукової прози досліджується у прагматичному та експресивному аспектах, виділяються групи прагматичних та експресивних засобів, що застосовуються для досягнення діалогічності.

Існування двох форм мовлення – монологічної та діалогічної є загально визнаним. У вітчизняному мовознавстві їхнє наукове вивчення та опис розпочалися ще в середині ХХ століття у роботах Т. Г. Винокур [1], М. М. Бахтіна [2] та ін. Новий імпульс вивчення діалогу та монологу отримало з кінця 60-х років, коли поряд із роботами загальнотеоретичного характеру з'явилися дослідження, звернені до аналізу монологічного та діалогічного мовлення у розмовній, художній, науковій, публіцистичній сферах мовленнєвої діяльності (М. М. Кожина [3], А. В. Стельмашук [4] та ін.). Водночас, до теперішнього часу питання співвідношення монологічної та діалогічної комунікації залишається дискусійним. **Актуальність** даної статті зумовлена тим, що сьогодні в межах даної проблеми на перший план виходять дослідження способів діалогізації мовлення, оскільки саме ознаки діалогічності в письмовому монологічному дискурсі підвищують його прагматичну цінність та активують увагу читача. Тому **метою цієї розвідки** є розгляд діалогічності англійської наукової прози в експресивному та прагматичному аспектах шляхом розв'язання таких **завдань**: розмежувати поняття діалогу, діалогічності, діалогізації, визначити прагматичну спрямованість науково-технічних текстів та специфіку їх експресивності, виділити та класифікувати засоби діалогізації.

Простори діалогу і монологу в мовленні не мають чітких кордонів і перебувають у постійній взаємодії. Багато вчених дійшло висновку, що демаркаційні лінії між монологом і діалогом мають відносний характер (Т. Г. Винокур [1], М. М. Бахтін [2], А. К. Михальська [5]). Так, М. М. Бахтін (1986) вказує на те, що кожна репліка діалогу сама по собі монологічна (гранично малий монолог), а кожен монолог є реплікою великого діалогу (мовного спілкування певної сфери) [2: 296]. На думку А. К. Михальської (1996), діалогічне і монологічне мовлення чергуються у процесі природного спілкування, переходять один в одне, тому справжній діалог замінюється більш-менш розгорнутими монологічними висловлюваннями [5: 110]. Т. Г. Винокур (1993) відзначала, що будь-який уривок монологічного мовлення є тією чи іншою мірою "діалогізований", тобто містить ознаки прагнення мовця підвищити активність адресата [1: 172].

У межах вирішення проблеми співвідношення діалогу і монологу з урахуванням комунікативної природи мови сучасними дослідниками висувається положення про діалогічність як особливу властивість монологічного мовлення.

Порівняно із загальноприйнятими термінами "монолог" і "діалог", термін "**діалогічність**" увійшов у науковий обіг значно пізніше, завдяки роботам М. М. Кожини [3], А. В. Стельмашук [4], Т. Н. Колокольцевої [6].

Так, А. В. Стельмашук (1993) характеризує діалогічність як фундаментальну властивість будь-якого мовлення, що проявляється у її орієнтованості на адресата (явного-безпосереднього або неявного) [4: 23].

У сфері наукового дискурсу дане поняття визначає М. М. Кожина (1998). На думку вченої, **діалогічність** письмового наукового мовлення – це вираження в тексті (його організації) засобами мови взаємодії комунікантів у комунікативно-пізнавальному процесі, що розуміється як співставлення двох або більше смислових позицій: це і врахування позиції адресата (читача), і другого "Я", і можливих опонентів, а також відображення у мовленні співрозмовника діалогу [3: 138].

Таким чином, категорія діалогічності може втілюватися і у монологічних творах, які мають яскраво виражену орієнтацію на іншого суб'єкта, апелюють до нього, передбачають його можливу реакцію на повідомлюване. Це призводить до необхідності введення ще одного поняття – діалогізації як способу реалізації діалогічності.

Н. І. Белунова (2004) визначає **діалогізацію** як маркованість діалогічності в письмовій мові, яка відображає її двосферність (адресант-адресат), і представлена системою адресантних засобів ("Я-сфера") і системою адресатних засобів ("Ти-сфера"), які репрезентують факт особистісно-орієнтованого характеру спілкування [6: 56-57]. Саме засоби діалогізації стають об'єктами сучасних

досліджень з лінгвістики. Цією проблемою займалися такі вчені, як Н. С. Валгіна [7], К. В. Ковтун [8], С. П. Хорошилова [9], В. В. Шабуніна [10] та ін.

Так, Н. С. Валгіна (2003) до засобів діалогізації відносить комплекси "запитання-відповідь"; звертання до читача; залучення читача до спільного міркування, дії; різні форми вираження спонукання; способи вираження розпорядження; рекомендації, спрямовані на читача; експлікації очікуваної реакції читача на повідомлюване автором та ін. Автор поділяє засоби діалогізації на **синтаксичні** (комплекси запитання-відповідь, риторичні питання, вигуки, вставні конструкції, різні форми звертання до читача) та **текстові засоби** (посилання, зноски, звернення до чужої думки) [7: 157].

К. В. Ковтун (2009) за частотністю та апелювальною семантикою виділяє такі засоби діалогізації: дієслова, що припускають 2-у особу ("*згадайте*", "*погодьтесь*"); дієслова в неозначено-особовій формі, що передають зв'язок із суб'єктом думки і також є способом введення у монолог адресата як фіктивного співрозмовника ("*варто задуматися*" тощо); предикати, пов'язані з пам'яттю ("*нагадаю*", "*як було сказано раніше*" і т.д.); когнітиви, розраховані на комунікативну співпрацю з адресатом ("*Ви знаєте*", "*Ви розумієте*" та ін.); форми "*перейдемо до фактів*", "*нагадаємо*", "*як Ви зрозуміли*" та ін.), що відносяться до "поля спонукальності" й систематично організують адресантно-адресатний режим повідомлення [9: 12-13].

В. В. Шабуніна (2010) поділяє засоби діалогізації на лексико-семантичні, синтаксичні, графічні, морфологічні. Особливу роль серед них відіграють лексико-семантичні засоби, які забезпечують діалогічну організацію наукових текстів технічної галузі, підтримують оптимальний комунікативний контакт між автором і адресатом текстів. На думку дослідниці, до таких засобів належать: дефініція терміна, що є засобом роз'яснення, а отже, апелювання до адресата; мовні засоби, що виражають авторську оцінку; засоби авторизації; оператори, що виражають градаційні відношення; приклади; прийом наведення висновків [10: 228-229].

Інший критерій класифікації засобів діалогізації пропонує С. П. Хорошилова (2010). Науковець поділяє їх на зовнішні та внутрішні, спираючись на дихотомію експліцитності та імпліцитності лінгвістичних маркерів [9: 131]. Засоби **зовнішньої діалогізації** реалізують рівноправні відносини між адресатом і адресантом, дозволяють швидко встановити контакт, направити інтерпретацію тексту в задане русло. Вплив на читача з використанням засобів зовнішньої діалогізації є найрезультативнішим. До засобів зовнішньої діалогізації можна віднести: засоби авторизації, "ми"-форми, звертання, єдності запитання-відповідь, вставні конструкції, форми наказового способу. Ці засоби мають прагматичний характер і реалізують прагматичний аспект діалогізації. Застосування засобів зовнішньої діалогізації можна проілюструвати такими прикладами, де у першому випадку вживається "ми"-форма, а у другому – наказовий спосіб дієслів:

We are all familiar with the symbols C and F for scales of temperature, but there is also K (Kelvin), which is the fraction (1/273/16).

When you install a new flywheel housing, you must position it to permit the axis of the crankshaft to be concentric with the flywheel housing bore.

Засоби **внутрішньої діалогізації** можна визначити як емоційні сигнали, що не несуть важливого змістово-композиційного навантаження, однак є ефективним способом привернення уваги читача яскравою формою, апелюючи, передусім, до емоційно-естетичної сфери свідомості. Засоби внутрішньої діалогізації мають високий сугестивний потенціал. До таких засобів відносяться: образні засоби (метафора), риторичні форми (риторичні питання і вигуки), повтор (епіфора, анафора), засоби модальності. Усі вони реалізують експресивний аспект діалогізації. Засоби внутрішньої діалогізації вжито у таких прикладах (у першому реченні – риторичне питання, у другому – метафора):

e.g. Why does man use metals still so much today when there are other materials, especially plastics, which are available?

The valve face, area B, operates at a somewhat lower temperature because of heat conduction into the valve seat.

Таким чином, засоби діалогізації використовуються у наукових текстах з метою посилення переконливості думки, стимулювання інтересу читачів, орієнтування читача в процесі сприйняття тексту, логічної структуризації тексту. Автор наукового твору бажає бути якомога краще зрозумілим для читача; якщо така установка відсутня, то порушується взагалі суть мовного спілкування. Отже, засоби діалогізації є, передусім, і засобами **прагматики**. У сфері розгляду цієї науки є ціла низка чинників, що корелюють з діалогічністю: інтерактивність адресанта і адресата, перлокутивний ефект комунікативного акту, ситуація спілкування і її вплив на тематику та форми висловлювань, контекстуальний вплив.

Щодо прагматики наукових текстів, то вона проявляється в авторському прагненні надати читачеві нову інформацію про результати досліджень та переконати в об'єктивності власної позиції.

Тому за прагматичною спрямованістю англомовний науково-технічний дискурс можна віднести до **інформативно-аргументативного** типу дискурсу.

Невід'ємною умовою досягнення прагматичної мети наукових текстів є компетентність автора і читача у тій галузі знань, до якої належить текст. Т. В. Радзівська (1993) зазначає, що "читання наукового тексту є елементом професійної діяльності спеціаліста. Останнє найчастіше пов'язане з рішенням тих чи інших особистих завдань реципієнта, під кутом зору яких він і сприймає наукову статтю чи монографію. Текст тут виступає як каталізатор при вирішенні дослідницьких завдань" [11: 17].

У процесі комунікації з читачем автор наукового тексту передбачає, очікує і навіть випереджає реакцію адресата, відповідає на неї і враховує її у мовленнєвій структурі свого твору, в якій, таким чином, реалізується і прагматичність, і діалогічність. Як зазначає В. В. Заніздра (2010), для досягнення в тексті специфічної прагматичної мети використовують відповідні засоби – експліцитні (коли слова прямо виражають оцінки, емоції, модальність і, отже, містять прагматичну сему в структурі значення) та імпліцитні (коли прагматична інформація передається приховано). Прагматична спрямованість наукового тексту визначає свої компоненти як на рівні макроструктури, так і на власне мовному рівні [12: 75]. На **рівні макроструктури** – це визначення мети й завдань тексту; вказівки на адресата; практичне значення навчального матеріалу.

На **мовному рівні** фактор прагматики виражається в різноманітних модальних словах, частках, прислівниках, адвербіальних конструкціях. Прагматичним механізмом забезпечення ефективної комунікації, оптимізації комунікативного процесу слугують засоби аргументації, логічної або часової зв'язності викладу (*a, але, оскільки, однак, отже, тому, таким чином; but, thus, therefore, in this way etc*); елементи суб'єктивної модальності (*вважаємо / припускаємо / домовимось, що; let us agree that, I suppose that, we consider that etc*); модальності знання, припущення (*охарактеризовано, доведено, виявлено, показано, що; was characterized / proved / showed that*); дискурсивні слова, що позначають ставлення мовця до змісту (*очевидно, природно, безсумнівно, дійсно; apparently, obviously, naturally, without doubt*); частки з модальним компонентом значення (*навіть, лише; only, even etc*), які віддзеркалюють процес мисленнєвої діяльності в текстах наукового стилю, а також **експресивні засоби**.

І. В. Арнольд (2002) визначає експресивність як властивість тексту або частини тексту, що передає значення із збільшеною інтенсивністю, виражає внутрішній стан мовця і має своїм результатом емоційне або логічне підсилення, яке може бути, а може і не бути, образним [13: 51].

На думку Н. В. Мошкіної (2009), на різних етапах створення наукових досліджень поруч із абстрактно-логічним може бути використано ще й образне мислення, у цьому випадку відбувається взаємодія логіки та образу. Проте, функції образу у "нехудожній" (в тому числі науковій) літературі відрізняються від його функцій у художній літературі. У науковій літературі це, передусім, функція наочно-конкретизуюча. Образ виступає у ролі засобу пояснення наукових істин, чому сприяють його зображальні властивості. У наукових творах реалізується також інша – емоційно-оцінювальна функція образу, що сприяє полегшенню сприйняття наукової інформації, що робить "читача співучасником процесу дослідження". Інколи автор висловлює за допомогою образу своє ставлення до зображеного, особливо в таких галузях знання, як естетика, історія, літературознавство, соціологія, етика, лінгвістика [14: 59].

Однак, на відміну від інших стилів мовлення, у науковому мовленні більша частина експресивних засобів відноситься не до емоційної галузі, а до галузі "інтелектуальної експресії". У цій сфері М. М. Кожина (1998) виділяє такі емоційно-експресивні засоби, як: підсилювальні частки, займенники, дієприслівники, емоційно-експресивна лексика, суперлативи різного роду, ввідні слова та словосполучення, образні слова, риторичні запитання, розмовна лексика, експресивний порядок слів, лексичні повтори, окличні речення, "книжкова" лексика [3: 28].

Таким чином, діалогічність мовлення є комплексним феноменом, що включає в себе реалізацію прагматичної інтенції інформувати, переконати адресата шляхом врахування його смислової позиції. Апеляція до емоційно-експресивної сфери привертає увагу адресата до питань, що розглядаються, і підвищує, таким чином, ефективність комунікації у науковій сфері.

Перспективно вивчення діалогічності англійської наукової прози є дослідження особливостей інтерпретації англійських засобів діалогізації українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
3. Кожина М. Н. Диалогичность как категориальный признак письменного научного текста / М. Н. Кожина. – Пермь : изд-во Пермского университета, 1998. – С. 245–338.

4. Стельмашук А. В. Диалогизация и способы ее реализации в различных речевых сферах современного русского языка (художественная и научная проза) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 "Русский язык" / А. В. Стельмашук. – СПб., 1993. – 429 с.
5. Михальская А. К. Основы риторики. Мысль и слово / А. К. Михальская. – М. : Просвещение, 1996. – 416 с.
6. Белунова Н. И. Диалогизация как доминантная категория текста дружеского письма / Н. И. Белунова // Русский язык : исторические судьбы и современность. – М., 2004. – № 18. – С. 382–383.
7. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 340 с.
8. Ковтун К. В. Мовні засоби та риторичні прийоми діалогізації сучасного публіцистичного монологу: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.02 "Російська мова" / К. В. Ковтун. – Сімферополь, 2009. – 28 с.
9. Хорошилова С. П. Диалогизация процесса речевого воздействия на аудиторию / С. П. Хорошилова // Международный журнал экспериментального образования. Новосибирск : ООО "Издательский Дом "Академия Естествознания", 2010. – № 11. – С. 131–133.
10. Шабуніна В. В. Лексико-семантичне підгрунття діалогічної структури технічних науково-навчальних текстів / В. В. Шабуніна // Лінгвістика. – Луганськ : ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2010. – № 2 (20). – С. 227–231.
11. Радзівєвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівєвська. – К. : Ін-т укр. мови АН України, 1993. – 194 с.
12. Заніздра В. В. Прагмасемантична організація жанрів науково-навчального підстилю / В. В. Заніздра // Наукові записки. Серія : філологічні науки. – К., 2010. – № 89 (5). – С. 74–78.
13. Арнольд И. В. Стилистика : современный английский язык : [учебник для вузов] / И. В. Арнольд. – М. : Флинта : Наука, 2002 – 384 с.
14. Мошкіна Н. В. Экспрессивність науково-технічного німецькомовного тексту / Н. В. Мошкіна // Наукові записки. Серія : філологічні науки. – К, 2009. – № 81 (2). – С. 188–192.
15. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Т. Н. Колокольцева. – Волгоград : Издательство Волгоградского госуниверситета, 2001. – 260 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Корнева З. М., Павловская Ю. В. Экспрессивные и прагматические средства диалогизации английской научной прозы.

В статье рассматривается вопрос диалогичности как характеристики англоязычной научной прозы, которая проявляется в ориентации на читателя, определяются и разграничиваются понятия монолога и диалога, диалогичности и диалогизации. Диалогичность научной прозы исследуется в прагматическом и экспрессивном аспектах, выделяются группы прагматических и экспрессивных средств достижения диалогичности.

Kornieva Z. M., Pavlovska Yu. V. Expressive and Pragmatic Dialogization Means of English Scientific Prose.

The article concerns dialogity as a reader-oriented phenomenon of English scientific prose. The authors define and distinguish the notions of monologue, dialogue, dialogity and dialogization as well as present classification of pragmatic and expressive means of dialogization. Thus, dialogity of scientific prose is viewed in pragmatic and expressive aspects.